

Nous documents sobre l'origen de l'església i del retaule de Jesús

per Antoni Ferrer Abárzuza

Durant l'any 2016 s'ha restaurat el retaule de la Mare de Déu de Jesús, també dit de la Mare de Déu de la Llet.¹

De fet, la intervenció encara no està enllestida del tot, a l'espera de l'acabament de les obres de restauració, a la vegada, de l'església. L'empresa encarregada de tornar el retaule a l'estabilitat i l'esplendor cromàtica, Mitra Restaura, em va encomanar un estudi documental sobre la dita obra d'art.

Essent sincer, en el moment d'acceptar l'amable oferta de fer l'estudi històric del retaule, no esperava poder aportar res de nou. Els vaig advertir que no em posaria amb la iconografia ni entraria en qüestions d'estil perquè són aspectes sobre els quals no tenc coneixements. El retaule està molt estudiat i també s'han buscat molt —pensava— les causes de la seua presència a Eivissa. L'única cosa que podia fer —vaig pensar— era recopilar les diferents informacions escrites i gràfiques existents i ja publicades sobre el retaule i aplegar exhaustivament la bibliografia que tractàs d'aquesta genial obra d'art conservada a l'humil i maltractada església de Jesús.²

Façana principal de l'església de Jesús. El temple fou construït en la porció reial del pla de Vila a mitjan segle xv (foto: Vicent Marí).

Així i tot, per confirmar que sobre el retaule no hi havia cap altra documentació desconeguda en els arxius insulars, vaig planificar una recerca en els fons de l'Arxiu

Històric d'Eivissa, un lloc sempre agradable de visitar. Em vaig centrar en les sèries documentals datades al final del segle xv i començament del xvi. A posta, ja que aquest és el lapse de temps que sempre s'ha atribuït a la confecció del retaule i, per tant, era lògic pensar que si alguna cosa hi havia seria entre els papers d'aquella època.

També les primeres notícies sobre l'església indicaven cap a aquell període històric. No debades la primera notícia que coneixíem fins ara és de l'any 1456; sabem que després, el 1466, la Universitat demanà permís a l'arquebisbe de Tarragona per dir-hi missa els diumenges i que el 1549 s'hi havien fet obres, una volta nova. Francesc Xavier Torres Peters reparà en la primera referència, la de 1456, en

tres obres: LÓPEZ SEBASTIÁN, Santiago (1973). *El patrimonio artístico de Ibiza*, Instituto de Estudios Baleáricos: Palma de Mallorca; SORÀ TORRES, Gabriel (1989). «El retablo de Jesús», *Programa de Fiestas de Jesús*; MARÍ TUR, Joan (dir.) (1999). *Set Segles Fa. Catàleg de béns mobles d'interès historicoartístic de l'Església d'Eivissa i Formentera*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera; AMENGUAL SERRA, Laura (2001). «El retaule de Nostra Senyora de Jesús. Estat de la qüestió», *Fites* 2, p. 42-51; MATEU PRATS, Lena (LMP) (2006). «Jesús, retaule de la Mare de Déu», *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, vol. 8, p. 296-298; COMPANY CLIMENT, X. (XCC) (2006). «Osona, els», *Enciclopèdia...*, vol. 9, p. 108-111.

1. <http://www.diariodeibiza.es/pitiuses-balears/2015/08/24/restauracion-retablo-mayor-jesus-comenzara/789062.html>

2. Sobre el retaule vegeu sobretot: COMPANY, Ximo (1991). *La pintura dels Osona: una cruïlla d'hispanismes, flamenquismes i italianismes*, Lleida: Pagès Editors; Edicions de la Universitat de Lleida, 2 vol. També, encara, l'obra de POST, Chandler Rathfon (1935). *A History of Spanish Painting*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, vol. VI, part 1, p. 170-241. I també al-

trobar-la en la meua transcripció del *Llibre de determinacions del Consell de 1456-1457*.³

Les dues darreres les publicà Isidor Macabich fa temps, ja que aquest autor investigà i escrigué molt sobre el retaule i la seua filiació franciscana. A partir de les succintes mencions a frares residents a Jesús, datades entre 1498 i 1512 com a màxim, el canonge Macabich va poder situar la curta presència franciscana a Eivissa durant aquell lapse.⁴

Naturalment, la bibliografia sobre el retaule i els seus autors, els Osona, és molt àmplia, ja que foren artistes de primera línia en la seua època. Fet i fet, encara es fan aportacions noves, com la de M. J. López i V. Samper, que afegeixen un Jeroni d'Osona als ja coneguts Roderic, el pare, i Francesc d'Osona.⁵

En la meua recopilació documental i bibliogràfica vaig procurar recollir totes les obres que tracten del retaule amb certa extensió i, més selectivament, les dedicades als dits pintors. Entre elles destaca sense cap dubte l'aportació de Ximo Company,⁶ juntament amb d'altres contribucions d'importància, tant sobre els Osona com sobre el nostre retaule.⁷

3. TORRES PETERS, F. X. (2011). «La institució de benifets i la celebració de la missa a les esglésies dels quartons i en algunes capelles de la vila d'Eivissa (segles XIV, XV i XVI)», *El Pitiús* 2012, p. 26-36; FERRER ABARZUZA, Antoni (1995). *Transcripció del Llibre de determinacions del Consell, 1456-1457*, Eivissa: Ajuntament d'Eivissa, p. 15.

4. MACABICH, I. (1944). «De Ntra. Señora de Jesús y los primeros frailes que allí habitaron», *Ibiza*, 7 (1944), p. 110-112.

5. LÓPEZ AZORÍN, M. J., SAMPER EMBIZ, V. (2006). «Sobre pintores en el Reino de Valencia hacia la primera mitad del siglo XVI: aportación documental», a L. HERNÁNDEZ GUARDIOLA (coord.) *De pintura valenciana (1400-1600)*. Estudios y documentación, Alacant: Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, p. 133-148.

6. COMPANYY, *La pintura dels Osona...*

7. Sobre els Osona, a més de les ja citades a les notes 2 i 6: TRAMOLLERES BLASCO, L. (1908). «El maestro Rodrigo de Osona y su hijo del mismo nombre», *Cultura española*, IX, p. 139-156. E. TORMO MONZÓ, E. (1932-33). «Rodrigo de Osona, padre e hijo, y su es-

Interior de l'església, amb el retaule al fons, baix de la volta de creueria aixecada el 1549 (foto: Vicent Mari).

De les meues visites als minuciosos treballs de restauració del retaule en el Centre Cultural de Jesús i sobretot de les converses amb les restauradores Neus Peinado i Josepa Roig Tur, m'ha quedat clar que és necessari un estudi aprofundit de la iconografia del retaule. La neteja de les taules fins i tot permetria revisar almenys una de les identifications sostingudes fins ara i explicar els atributs d'alguns dels sants que s'hi representen. Tota la qüestió del suport, la manera de lligar les taules entre elles, els tipus de fusta, etc., mereix també una atenció detallada i la comparació amb altres obres dels Osona conservades.⁸

cuela», *Archivo español de arte y arqueología*, X (1932), p. 101-147; IX (1933), p. 153-214.

8. Vegeu l'interessant Treball Fi de Grau de Marta Torregrosa Verdejo tutoritzat per José Manuel Barros García, «Propuesta de reconstrucción de un retablo. El caso de San

Igualment és d'interès l'estudi sobre com han evolucionat els productes i les tècniques aplicats en la restauració feta entre 1988 i 1990.⁹

La intervenció en l'església feta durant el 1991 per l'arquitecte Joan Prats és un exemple de tot el que no s'ha de fer en un edifici històric i mereix que s'analitzi com han afectat el retaule els materials introduïts. Tot plegat, crec que és ben clara la necessitat d'abordar un estudi pluridisciplinar que es materialitzi en un informe complet i, aquest, en una monografia que difongui el coneixement sobre aquesta obra mestra de l'art de la *tardor de l'edat mitjana*.

Dionisio entronizado de los Osona», València: Facultat de Belles Arts de Sant Carles, Universitat Politècnica de València, 2014.

9. Sobre la restauració dels anys noranta vegeu: CARRETERO MARCO, M. C. (1993). «Restauración del retablo de Jesús (Ibiza)», *Pátina. Escuela Superior de Conservación y Restauración* 6, p. 156-163.

El 1455 els jurats de la Universitat de Mallorca esmentaren que a Eivissa es volia fer un convent franciscà. L'any següent s'hi feien obres i deu anys més tard s'hi podia dir missa, però els frares no arribaren fins molt més endavant, el 1498 (foto: Vicent Mari).

Pel que fa a la meua aportació concreta, entre altres consecucions menors, la feina d'arxiu ha reportat una sorpresa tan grossa com inesperada i agradable. Un document comptable de la Universitat, datat el gener de 1503, mencionava un retaule nou fet per a l'església de la Mare de Déu de Jesús del pla de Vila: *retabulum noviter factum pro ecclesia Beate Virginis Marie de Jesus (IHS) in plano presentis ville* (vegeu els documents VII i VIII). Naturalment, després del primer sobresalt calia asserenar-se i obrir la possibilitat que no es tractàs del retaule avui conservat: la font no deia res dels Osona ni que la peça d'art religiós hagués estat elaborada a València.

La hipòtesi de partida, però, era que, efectivament, s'havia localitzat el document que demostrava que el retaule de Jesús havia estat un encàrrec de la Universitat per des-

tinar-lo a l'església de Jesús. La nova evidència documental obria necessàriament el focus de la recerca. Es feia més necessari que mai verificar la presència franciscana a Jesús per saber si la Universitat havia pagat el retaule per cedir-lo o donar-lo als dits frares o a la seua església conventual. Fins al moment, aquesta presència franciscana estava voltada d'una boira que finalment no ha resultat tan espessa, només calia endinsar-s'hi.¹⁰

I així ha set, documents papals publicats d'antic —en el segle XVII— i cartes dels jurats de Mallorca conservades a l'Arxiu del Regne de Mallorca han permès confirmar que l'església de Jesús nasqué com a

convent o monestir —els documents fan servir tots dos noms— de frares franciscans observants (vegeu els documents I, II, III, V i VI). Eren anomenats així per ser una branca reformada, tornada a l'observança de la regla, enfrontada als franciscans claustrals o conventuals, dels quals es deia que s'havien relaxat molt en el seu compliment.¹¹

Així doncs, el retaule, de clara filiació franciscana en la seua iconografia, com ja diferents autors han observat, fou donat per la Universitat a la dita comunitat de frares franciscans observants o a l'església de Jesús.

Un historiador de l'orde dels franciscans caputxins, fra Tarsicio de Azcona (nom de religió de Jesús Morrás Santamaría), va publicar fa temps (1970) dades essencials per a la recuperació del passat franciscà a Eivissa. Va ser un franciscanisme de llarga gestació i de vida efímera però de fruits formosos. Aquests fruits, naturalment, són l'església de Jesús i, sobretot, el seu retaule. El tresor de la petita i humil església de Jesús, com solia anomenar-lo a classe, el senyor Sorà.

L'informe històric sobre el retaule estava sotmès a dates de lliurament, però entregada la feina vaig continuar una mica la recerca bibliogràfica i l'arxivística a l'ARM, seguint les referències de T. de Azcona. El resultat d'aquella feina extra i no remunerada són els documents principals que he cregut oportú presentar tal qual són, però transcrits, en aquest article.¹²

Queda pendent continuar la recerca en els arxius franciscans de Catalunya per si hi hagués més

11. Vegeu: AZCONA, Tarsicio de. (1970). «Reforma de la provincia franciscana de la Corona de Aragón en tiempos de los Reyes Católicos», *Estudios Franciscanos*, LXXI, p. 245-343.

12. En un altre article, enviat a la revista d'art de la Universitat Autònoma de Barcelona titulada *Locus Amoenus*, faig la interpretació acurada d'aquestes proves documentals. Ara està sotmès a avaluació que decidirà la seua publicació o no. El *Diario de Ibiza* (p. 15) de 26 de febrer de 2017 em va publicar l'article «Noves dades sobre l'església i el retaule de Jesús».

10. Faig referència, per exemple, a l'article de MARÍ CARDONA, J. (1991). «Retalls presents del nostre passat. El temple de Jesús: silenci i misteri», *La Prensa de Ibiza*, 8 de setembre de 1991.

dades sobre la comunitat d'Eivissa. La Conselleria de Cultura del Consell Insular d'Eivissa ha anunciat la publicació d'un llibre sobre la intervenció en l'església i en el retaule. Veurem com es materialitza aquesta intenció i sobretot l'abast i la profunditat que se li vol donar a la monografia. D'altra banda, l'Ajuntament de Santa Eulària, molt interessat en tot el procés i especialment en les noves vies d'investigació que s'han obert sobre el retaule, ha patrocinat una recerca entre els protocols notariais de València conservats al Col·legi del Corpus Christi d'aquella ciutat.¹³

L'intent, difícil, és la localització del contracte d'encàrrec del retaule, ara que coneixem una data en la qual la peça artística estava tot just acabada.

Aquest article només té la intenció de presentar els documents que proven la presència franciscana a Jesús i que el retaule fou pagat per la Universitat d'Eivissa per, presumiblement, donar-lo als dits franciscans o a l'església que habitaven, on va quedar ja per sempre una vegada que la casa franciscana esdevingué inviable per causes no del tot establertes encara. L'organització dels frares dominicans, més tard, es revelà més adient a l'hora de fer arrels a l'illa. Veureu que els documents s'ofereixen tal qual figuren a les fonts respectives, en el seu llatí o català originals. Els registres o resums de cada un d'ells haurien de permetre entendre d'un cop de vista el seu contingut. Hi he afegit, també, una bibliografia el més completa que he sabut sobre el retaule i l'església de Jesús. Això farà l'article més llarguós encara, però l'enriquirà en tant que font d'informació sobre l'església i el retaule de la Mare de Déu de Jesús.

Conclusions

El 1459, les universitats d'Eivissa i de Menorca varen demanar a Roma la creació de dues cases franciscanes observants a les dites illes,

La butlla papal que autoritzà els eivissencs a construir un convent franciscà, de 1459, prescriví que el l'edifici s'havia de fer en «un lloc convenient i formós, amb església, claustre, menjador, dormitori, refectori, hort, jardins i tot el necessari». La sènia de davant del temple pot ser un record d'aquell hort i dels jardins (foto: Vicent Marí).

tot seguint l'exemple de Mallorca. Aquesta coordinació s'ha de deure a la figura de fra Bartomeu Catany, introductor de l'observança franciscana a les Illes. De fet, uns anys abans, el 1455, els jurats de Mallorca ja preveïen la construcció de cases franciscanes a totes les Balears. El 1456 se'n té la primera notícia, de la construcció d'un temple a Eivissa, dedicat a la Mare de Déu de Jesús. El 1466 se'ns proporciona la informació que el dit temple era al pla de Vila, extramurs. L'arribada dels frares trigà una mica més i el 1492 encara era un projecte. El 1498 aquella previsió s'havia materialitzat i es documenta el nom d'un frare franciscà observant fent residència a Jesús: frare Onofre Romero, qui havia estat present en la fundació del monestir de Lleida el 1477. Des d'aleshores, la casa d'Eivissa serà inclosa en les llistes de llocs franciscans i quedarà dins de la custòdia franciscana del regne de Mallorca quan aquesta serà obtinguda el mateix 1459. La presència franciscana a Jesús havia finalitzat el 1512, quan es tornen a documentar sacerdots seculars com a priors en aquella església.

La Universitat d'Eivissa, que degué fer força per aconseguir la presència dels franciscans a l'illa, va sufragar el cost d'un ornament

important per a la capella del convent de Jesús: un retaule comprat a València, als mateixos pintors les pintures dels quals eren posades a la catedral de València i que rebien encàrrecs del cardenal Borja. Així, el 14 de gener de 1503 la Universitat obtingué cent lliures mallorquines pel procediment de la venda d'un censal o renda anual perpètua de dos mil diners. Molt probablement, per tant, la data d'arribada del retaule de Roderic i Francesc d'Osona a Eivissa és 1503. Com es pot veure, aquesta data coincideix amb el lapse en què es documenta la presència de frares franciscans a l'església de Jesús. La dedicació principal i general del retaule lliguen plenament amb aquesta circumstància. Clarament, doncs, l'obra d'art va ser encarregada i pagada per la Universitat amb la intenció de ser instal·lada en el convent franciscà, del qual s'esperaven, potser debades, tants de beneficis espirituals.

DOCUMENTS

I

1455 agost 16. Mallorca

Els jurats de Mallorca escriuen al rei demanant-li que sol·liciti davant de la Santa Seu l'erecció d'un

13. La feina la fa a hores d'ara el senyor Frederic Aparici.

La nau original del segle xv, probablement coberta amb embigat sobre arcs perpanys, fou molt modificada posteriorment (foto: Vicent Mari).

vicariat franciscà observant de Mallorca, Menorca i Eivissa.

Original: ARM (Arxiu del Regne de Mallorca), *Llibres missives*, AH-679 (1454-1459), foli 26v.

Citat per: AZCONA, Tarsicio de (1970). «Reforma...», p. 335-343.

(f. 26v): «Senyor molt excel·lent. Per virtut e cert privilegi per vostra real maiestat atorgat és stat construït fora los murs de la present vostre ciutat hun monestir de frares menors de observança sots invocació de la Verge Maria dels Àngels, en lo qual nostre senyor Déu és continuament soplicat per prosperitat de nostra real corona, la qual ell vull per sa gran benignitat prosperar de bon stament en millor. Lo qual monestir per so és subiecta a la província de Aragó e al ministre de aquella no és ne pot axí esser acompanyat de frares devots com serie si aquesta illa era vicariat per si, per so, ab basament de mans e de peus supplicam a vostra magestat li plàcie scriure al sant Pare que plàcie a sa santedat fer vicariat per si de Mallorques, Manorcha e Eyvissa cor sens dubte serà cosa de gran utilitat al present vostre regne e honor de vostra real corona la qual nostre senyor vulla conservar e prosperar per molts bons anys. Scrit en Mallorca a XVI de agost any M CC-CCLV. SM. vostres humils vassalls qui ab basaments de mans e de

peus se recomanen en vostra gràcia e mercè.»

II

1459 setembre 22. Màntua

Butlla del papa Pius II autoritzant la petició feta pels habitants d'Eivissa i Menorca de construir un convent de franciscans observants a cada una de les dites illes.

Publicat per: WADDING, L. (1735). *Annales Minorum...*, vol. 13, p. 518-519.

S'ha pres de la transcripció que es troba a FURIÓ, A. (1851). *Vida del bendito Padre...*, p. 117.

«Dilecto filio Decano Ecclesiae Majoricen. etc.

I. Super gregem Dominicum nostrae vigilantiae creditum intenti speculatoris officium, prout nobis ex alto conceditur, extendentes, ad ea libenter intendimus, per quae sacra dilatatur Religio, et fidelium quies, et salus provenit animarum. Sane pro parte dilectorum filiorum incolarum, et habitatorum Minoricae et Iviçae Insularum, Majoricen. et Terraconen. dioec. nobis nuper exhibita petitio continebat, quod ipsi considerantes, quam magni et uberes fructus ex predicationibus, monitis et exemplari vita dilectorum filiorum Fratrum domus sanctae Mariae de Angelis extra muros

Majoricen. Ordinis Fratrum Minorum, sub Regulari Observantia degentium, post constructionem dictae domus Insulae Majoricen. subsecuti sunt, sperantesque, quod si in eisdem duabus Insulis, quae Insulae Majoricen. sat propinquae, et in quibus nullae domus eorundem Fratrum existunt, aliquae domus hujusmodi pro usu et habitatione Fratrum praedictorum construerentur, similes in eis fructus, tam quo ad inimicitiarum et discordiarum inibi vigentium sedationem, quam alias dietim subsequerentur, singulas domos pro usu et habitatione Fratrum hujusmodi in singulis ipsarum Minoricae et Iviçae Insularum, libenter construi et aedificari facerent, si ipsis super hoc per Sedem Apostolicam licentia concederetur. Quare pro parte incolarum et habitatorum praedictorum, nobis vuit humiliter supplicatum, ut eorum voto super his opportune consulere, de benignitate Apostolica dignaremur.

II. Nos igitur de praemissis certam notitiam non habentes, hujusmodi supplicationibus inclinati, discretioni tuae per Apostolica scripta mandamus, quatenus de praemissis omnibus et singulis, et eorum circumstantiis, auctoritate nostra te diligenter informes, et si per informationem hujusmodi ita esse repereris, super quo tuam conscientiam oneramus, et ad id venerabilium fratrum nostrorum Archiepiscopi Terraconen. et Episcopi Majoricen. consensus accesserit, incolis et habitatoribus antedictis, ut singulas domos hujusmodi, in singulis Majoricen [error, per Menorca] et Iviçae Insulis praefatis, et locis ad id congruentibus et honestis cum Ecclesia, claustro, coemitorio, dormitorio, refectorio, hortis, hortaliis, et aliis necessariis officinis construere aut construi et aedificare facere, necnon eisdem Fratribus sub hujusmodi Observantia degentibus, ut singulas domos praedictas, postquam constructae et aedificatae fuerint, pro eorum usu et habitatione recipere, et perpetuo retinere libere et licite valeant, eadem auctoritate licentiam largia-

ris. Nos enim illis ex Fratribus Ordinis et Observantie praedictorum, qui in domibus hujusmodi pro tempore commorabuntur, ut omnibus et singulis immunitatibus, privilegiis, exemptionibus, et indultis, aliis Fratribus, et domibus ejusdem Ordinis concessis, uti, potiri et gaudere possint, auctoritate Apostolica, tenore praesentium indulgemus. Non obstantibus fel. record. Bonificii Papae VIII etc. aliisque constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, ceterisque contrariis quibuscumque: jure parochialium Ecclesiarum, et cujuslibet alterius in omnibus semper salvo. Datum Mantuae, anno Incarnationis Dominicae MCCCCLIX. X. Kalendas Octobris, Pontificatus nostri anno II.»

III

1459 novembre 1. Roma

Butlla del papa Pius II autoritzant la creació de la custòdia franciscana de Mallorca, Menorca i Eivissa.

Editat i publicat per: WADDING, L. (1735). *Annales Minorum...*, vol. 13, p. 518-519, del qual es pren la versió següent.

Citat per: AZCONA, T. de (1970). «Reforma...», p. 257.

«Domus Insularum Balearium eriguntur in Custodiam.

I. Ad futuram rei memoriam. In eminentis Apostolicae dignitates specula, licet immeriti, disponente Domino constituti, pro singulorum Religiosorum in quibusvis mundi partibus consistentium, statu sollici esse compellimur, et ea tenemur sinceramente complecti, quae ad Regularis Observantiae incrementum pertinent, et per quae status Religiosorum hujusmodi valeat ubilibet efflorere. Sane pro parte dilectorum filiorum Fratrum Ordinis Minorum Regularis Observantiae, in Insulae Majoricae commorantium, nobis nuper exhibita petitio continebat, quod cum tam eadem Moricae, in qua una domus Ordinis Fratrum Minorum Regularis Observantiae, sub invocatione beatae Mariae de Angelis, extra

Les capelles laterals són el fruit de les obres de transformació del temple executades durant la seua llarga història (foto: Vicent Marí).

muros Majoricen. Constructa est, et alia de praesenti construitur in Villa Sulleris, ejusdem Insulae, quam Minoricae et Iviçae Insulae, Majoricen. Et Terraconen. Dioc. In quibus, ut duas alias domos dicti Ordinis de novo construere et aedificare possent, dilectis filiis illarum incolis, sub certo modo et forma licentiam concedi mandavimus, adeo a Regno Aragonum distent, ut ad illas, quae quasi in medio inter littora Europae et Africae sitae sunt, de dicto Regno sine maxima difficultate, et propter pravitatem Sarracenorum in eisdem fretis conversantium, etiam captivitatis et servitutis periculo navigari non possint, contigerit, ut Vicarius Provinciae Aragoniae, infra cujus limites praedicta constructa domus fore censetur, ad illam pro exercendo visitationis officio perraro, vel numquam accedat; siquidem ipsa domus, ex quo constructa fuit, semel dumtaxat, et tunc quidem non ex proposito, sed praedicto Vicario per mare, ad Romanam Curiam proficiscente, et forte ad eandem Insulam appellente, visitata fuit. Quare pro parte tam Fratrum praedictorum, quam dilectorum filiorum Juratorum Insularum praedictarum, nobis fuit humiliter supplicatum, ut ad hoc, quod domus ipsae tam constructae, quam in eisdem Insulis constru-

dae, per aliquem eorum superiorem frequentius visitari, necnon, cum opus fuerit, reformari, et in eadem Observantia manuteneri valeant, domos ipsas sub una custodia, quae Majoricen. Nuncupetur, erigere, et alias dictarum domorum statui opportune consulere, de benignitate Apostolica dignemur.

II. Nos igitur, qui religiosarum personarum, et locorum profectum, quo ad possumus, procuramus, hujusmodi supplicationibus inclinati, in eadem Insular Majoricen. Unam Custodiam, quae Majoricen. Nuncupetur, et Ordinis et Observantiae subsint, auctoritate apostolica, tenor praesentium de novo creamus, facimus et erigimus, illamque per unum Custodem triennalem perpetuo regi volumus; necnon statuimus et ordinamus, quod custos ipsius Provinciae per universos Fratres vocales earundem domorum, alias juxta morem Ordinis et Observantiae hujusmodi, de triennio in triennium eligatur, qui sic electus per Vicarium dictae Provinciae Aragoniae sine contradictione vel difficultate qualibet, si tamen alias sit idoneus, confirmari debeat, quod triennium volumus inchoari ad beneplacitum Fratrum dictae domus S. Mariae de Angelis nunc de praesenti ibidem commorantium: posquam vero electionem sive

confirmationem acceperit, Fratres earumdem domorum juxta regularia instituta sive constitutiones Ordinis et Observantiae hujusmodi, salubriter regat et dirigat, necnon super illis, tam in foro conscientiae, quam judiciale illam et eamdem potestatem habeat, quam praedictus Vicarius super Fratres dictae Provinciae sibi subjectos habet, ac alia omnia et singula facere et exercere valeat, quae idem Vicarius in Provincia sua facere et exercere potest: Vicarius vero praedictus nullum ex Fratribus dictae Custodiae habere, vocare, aut de loco ad locum transferre valeat, nisi de expresso ipsius Custodis assensu; si qui vero ex Fratribus Custodiae memorata ab ea pro tempore, sine ipsius Custodis licentia recesserint, fas sit eidem Custodi illos undecumque ad dictas Insulas sub censura Ecclesiastica revocare. Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus Apostolicis et cetera, ceterisque contrariis quibuscumque. Nulli ergo et cetera, si quis et cetera. Datum Romae, apud sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominicae MCCCCLIX. Kalendis Novembris, Pontificatus nostri anno II.»

IV

1466 juny 23. Eivissa

Els jurats d'Eivissa sol·liciten permís a l'arquebisbe de Tarragona i al paborde de la mateixa seu perquè es pugui celebrar missa a l'església que s'estava construint al pla de Vila dedicada a la Mare de Déu de Jesús.

Original: AHE (Arxiu Històric d'Eivissa), *Capítols de 1466*.

Regest o al·lusió: MACABICH, I. (1967). *Historia de Ibiza*, vol. III, p. 351.

CIRER COSTA, F. (1998). *El Convent dels Pares...*, p. 49.

«Ítem, los dits missatgers obtindran una licència del senyor patriarcha que's puxa dir missa cascun digmenge en la iglésia que's fa en lo pla de Vila de la Verge Maria de Ihesús.»

V

1492 octubre 4. Mallorca

Els jurats de Mallorca escriuen al rei demanant-li que sol·liciti davant de la Santa Seu l'erecció d'una custòdia franciscana observant de Mallorca, Menorca i Eivissa, ja que en la primera de les dites illes hi havia dos monestirs de frares observants, un altre a Maó i se'n volia fer un a Eivissa.

ARM, *Llibres missives*, AH-684

Citat per: AZCONA, T. de (1970). «Reforma...», p. 257.

(f. XCIVv): «Excel·lentíssimo e potentíssimo senyor.

En los dias pessats se constituí en aquesta vostra ciutat hun monestir de frares menors de observança e après hun altre en la vostra vil·la de Sóller de aquest vostre regne e de quí enant hun altre en la vila de Mahó de la vostra illa de Manorques, en los quals són molts frares de molt bona e sancta vida, los que redunda a gran laor de nostre Senyor Déu e a molta honor de aquest tot vostre regne e perquè complia molt per lo augment dels dits monestirs e per conservació de aquells, que a tots aquests monestirs e encara en hun altre que's volrà fer en la vostra illa de Eviça, presidís hun custodi per tant que als dits religiosos no fos necessari per anar de así en los lochs hon se acostuma celebrar los capítols generals del dit orde en la província de Aragó subir los perills de la mar e que per consagüent fossen exemps del vicari provincial del dit orde, fonch per part dels lavors predecessors nostres a nostre Sant Pare los volgués atorguar la dita exempció e facultat de poder elegir lo dit custodi que presidís als dits monestirs insulars, so que és stat axí fet segons consta per hun apostòlich indult a els atorguat per papa Pio, de bona memòria, e confirmat per lo derrer papa Innocent, e per quant, senyor molt excel·lent, havem entès que lo vicari provincial del dit orde e altres frares de la dita província de Aragó tempten en açò contradir e fer-hi qüestió en no poch detriment de llurs consiències, incorrents les eclesiàstiques censuras e en

molt pre[juhí] dels frares dels dits monestirs insulars, los quals per maior justificació lur dihen que no volen ésser exemps / de las visites fahedores per lo dit vicari provincial més tensolament que no pusquen ésser mudats de aquests dits monestirs en altres ne altres frares fora de aquestes vostres illes pusquen ésser tremeses en los dits monestirs de aquellas, axí com moltes veguades és stat fet per los superiors del dit orde, qui remeten en aquests dits monestirs aquells que per lurs insolències eren foragitats dels monestirs de terra ferma en no poch dispendi e scàndol dels dits insulars monestirs, la cura e bona directió dels quals incumbex al càrrech de nostra offici, per tant nosaltres inseguints en açò ha consideració dels dits nostres predecessors suplicam tant humilment com podem a vostra majestat que per mercè i plàcia en cars que per alguna de las ditas parts si age recors a aquella provahir e menar sia servat e tengut lo dit apostòlich indult la observància del qual (sia servat e tingut) cumple molt al bon stament e conservació dels dits monestirs e al honor per consegüent de vostra gran altesa, la qual la Sancta Trinitat vulla longament conservar e prosperar ab crexament de victòria de la vostra ciutat de Mallorques, a IIII de octubre any MCCCCLXXX dos. DVRMat. Umils súbdits e vesals qui besants vostras mans e peus en gran marcè de aquella se comanen. Los jurats del vostre regna de Mallorques».

VI

1493 març [...]. Mallorca

Els jurats de Mallorca es dirigeixen al rei informant-lo que el Sant Pare Pius II va atorgar que les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa s'erigissin en custòdia franciscana (1459 novembre 1. Roma) i sostenen que dita butlla ha estat confirmada per Innocenci VIII (aquesta confirmació no s'ha trobat, com ja afirmà el P. Azcona) i que en virtut d'ella han procedit a elegir frare Miquel Fanals en custodi. Els frares catalans de la província franciscana

d'Aragó discuteixen aquesta elecció.

Original: ARM, *Llibres missives*, AH-684, f. 113.

Citat per: AZCONA, T. de (1970). «Reforma...», p. 258.

(f. CXIII): «Potentíssim e excel·lentíssim Sr.

Ja per altres scrivim a vostra excel·lència com en lo temps que principarem en aquest nostre regne los monestirs de observància de Nostra Dona de Jesús, lo fundador dels quals fonc frare Berthomeu Catany, mestre en sacra theologia, honestíssim e digníssim religiós, tengut en aquest nostre regne en gran stima, reverència e devoció, los jurats qui lavors eren precessors nostres obtengueren una bulla del pare sant qui lavors era Pio segon, que los monastirs de observancia de aquestes tres ylles nostres, ço és, Mallorques, Manorcha e Yviça fossen sots una custòdia e hun custodi e après, a instància e suplicació de altres jurats precessors nostres stech dita bulla per lo Sant Pare Innocent vuitè confirmada e are los frares e aquests monestirs per virtut de dita bulla han elegit en custodi frare Miquel Fanals, honestíssim e bo religiós, e a tots ha plagut e estat molt accepte e après havem rebut per part dels frares catalans [...] gran obstacle e contrari perquè, senyor molt excel·lent, suplicam quant podem vostra altesa li plàcia lo dit frare Fanals, custodi elegit, haver per recomanat [...] març de 1493. De VSRM. Los jurats del vostre regne de Mallorca».

VII

1503 gener 14. Eivissa

Els consellers del consell secret de la Universitat d'Eivissa, Pere Tur i Bartomeu Tur, constitueixen en nom propi un censal de valor de cent lliures (24.000 diners) a canvi d'una pensió perpètua redimible de 8 lliures, 6 sous, 8 diners (2.000 diners). El censaler va ser l'honorable Joan Serra, fill de Bernat. El capital del censal fou destinat al pagament del retaule nou fet per a l'església de la Mare de Déu de Jesús del pla de Vila.

Abans que el famós retaule arribàs de València cap a 1503, l'església ja estava dedicada a la Mare de Déu de Jesús (foto: Vicent Marí).

AHE, *Llibre d'actes i contractes de la Universitat, 1499-1510*, f. 137r-139v.

«Censal del honorable Johan Serra de Bernat de VIII lliures, VI sous, VIII diners.¹⁴

Die XIII januarii anno a Nativitate Domini millesimo D secundo.¹⁵

In Dei nomine amen. Noverint universi quod nos, Petrus Tur, filius Johannis, quondam, et Bartholomeus Tur, filius Luciani, habitatores Evices, de consilio secreto universitatis Evices ambo, simul et uterque nostrum in solidum, per nos et nostros presentes et futuros, cum auctoritate et decreto magnifici et honorabilis Bernardi Pau Çalba, domicelli, consilarii,¹⁶ coperii regis nostri domini et pro sua regia majestate gubernatoris; Bernardi Tur, bajuli Evices pro reverendissimo domino Archiepiscopo, et Michaelis Pons, bajuli Evices pro reverendis-

simo capitulo Terrachone per obitum reverendissimi prepositi, non dolo vi vel metu inducti, seducti nec in aliquo circumvenienti, ymo gratis et ex nostris certis scienciis, vendimus et titulo huiusmodi vendicionis concedimus, tradimus corporaliter seu quasi vobis, honorabile¹⁷ Johanni Serra, filio Bernardi, quondam, conhabitatori nostro, presenti et acceptanti, et vestris, octo libras sex solidos et octo denarios re(galium) Ma(ioricarum) mi(nutorum) censuales annuales et rendales per nos et nostros presentes et futuros vobis et vestris solvendas et deliberandas a die qua presens constituitur instrumentum ad unum annum et de inde annis singulis in eadem die sive termino die a diata sine omni dilacione, excepcione, dampno et missione, interesse et gravamine vestri et vestrorum, ac curie querela. Nam si per predictis annuo censu a nobis petendo, habendo, exigendo et recuperando opportuerit, vos vel vestros aliqua dampna, gravamina, missiones, sumptus, interesse et expensas, iudicio et extra qualitercumque subire, sustinere sive pati, nos ea omnia vobis et vestris solvere, restituere et emendare promittimus¹⁸ de-

14. De mà diferent, al marge superior esquerre. Tot l'instrument està ratllat amb traços horitzontals i verticals.

15. Els dos documents que segueixen estan datats a 14 de gener de l'any 1503, de manera que l'encapçalament ha d'estar errat. La cancel·lació del censal té data de primer de juny de 1575.

16. Consilarii sobre liniat amb crida (./.) al text.

17. Segueix, ratllat p.

18. Segueix, ratllat et.

beamus et teneamur incontinenti vestre omnimode voluntati de et super / quibus dampnis, gravaminibus, sumptibus, missionibus, interesset et expensis credatur credique volumus vobis et vestris sola, plano, simplici verbo sine testibus et iuramento et judiciaria tatxacione quantumque inde minime requisita vel expectata quasquidem octo libras, sex solidos et octo denarios censuales annuales et rendales vobis assignamus ac de novo imponimus et caricamus in et super omnibus et singulis bonis et juribus utriusque nostrum mobilibus et immobilibus ubique habentis et habendis. Predictas itaque octo libras, sex solidos et octo denarios censuales annuales et rendales cum omni utili dominio ac pleno jure petendi, habendi, exhibendi et recipiendi ipsas, sine tamen empara vendimus vobis et vestris perpetuo pretio, videlicet, centum libras re(galium) Ma(ioricarum) mi(nutorum) quas a vobis confitemur nos habuisse et recepisse numerando in presencia notarii et testium infrascriptorum. Et quo servierunt et converse fuerunt ad solvendum **retabulum**¹⁹ **noviter factum pro ecclesia Beate Virginis Marie de Jesus (IHS) in plano presentis ville.** Unde renunciamus excepcionis dicte vendicionis per per nos vobis non facte dicteque pecunie a vobis non habite, non recepte et non numerate. Si vero hec venditio plus dicto precio modo valet aut valebit de cetero totum id plus quicquid et quantum fuerit, damus et remittimus vobis et vestris donacione propria, simplici et irrevocabili qua²⁰ dicitur intervivos, renunciantes scienter legi que subvenit deceptis ultra dimidiam justici precii. Constituimus nos predicta que vobis vendimus vestro vestrorumque nomine interim possidere se quasi / donec de predictis vos vel vestri possessione adepti fueritis corporalem quam liceat vobis et vestris apprehendere et adipisci vestra propria autoritate et apprehensio penes vos et vestros licite retinere et titulo et

ex causa huiusmodi vendicionis damus et redimus vobis et vestris omnia loca et jura nostra omnesque voces, vices, rationes et actiones reales et personales, utiles et directas varias sive mixtas, ordinarias et extraordinarias et alias quascumque nobis et nostris in predictis pertinentes et pertinencia ac pertinere debentes et debentis quovismodo jure, titulo sive causa seu ratione. Quibus juribus, locis, vocibus, vicibus, rationibus et actionibus et aliis nostris predictis valeatis vos et vestris semper libere uti agere, exercere et experiri vosque tueri et defendere iudicio et extra, tam agendo quam defendendo. Mandantes serie presentis publici instrumenti vicem epistole gerentis in hac parte nobis et nostris et ceteris aliis bona nostra possidentibus quatenus de dictis octo libris, sex solidis et octo denariis censualibus et rendalibus vobis et vestris solvere, respondere et satisfacere teneamur et debamus. Quoniam ponentes vos et vestros in predictis, in locum et jus nostrum constituimus vos et vestros in ipsis veros dominos et legitimos procuratores ut in rem vestram propriam ad habendum, tenendum, possidendum, dandum, vendendum, impignorandum et alios quovismodo alienandum vestrasque vestrorum omnimodas voluntates inde libere et perpetuo faciendum quibuscumque volueritis. Et sic promittimus ea bona fide convenimus predicta qua vobis vendimus faciemus vos et vestros facere / habere, tenere et in sana pace possidere contra omnes personas, et tenemur tenerique promittimus vobis et vestris pro predictis de firma et legali evictione, necnon de omnibus dampnis, sumptibus, missionibus et expensis litis et extra littem etiam et ubique, et pro quibus omnibus et singulis sis tenendis, servandis et complendis, obligamus vobis et vestris omnia et singula bona et jura nostra et utriusque nostrum mobilia et immobilia ubique habita et habenda, renunciantes scienter quantum ad hec omnibus juribus, legibus, scilicet, franchisesis, privilegiis, consuetudinibus et constitutionibus et aliis quibusvis quibus

contra predicta nos juvare possemus quoquomodo. Actum est hodie Evic, die XIII mensis januarii anno a Navitivate Domini M^o D III. Sig++na nostrum Petri Tur et Bartholomei Tur predictorum qui hec laudamus, concedimus et firmamus. Testes huius rei sunt honorabiles Johannes Mari, vignierius, et Petris Costa, presbiter».

VIII

1503 gener 14. Eivissa

Els jurats de la Universitat d'Eivissa, Lluçà Tur, Climent Joan i Bartomeu Joan, aixequen l'obligació contreta pels consellers Pere i Bartomeu Tur en la constitució del censal destinat al pagament del retaule nou fet per a l'església de la Mare de Déu de Jesús del pla de Vila. En lloc dels béns dels dits consellers seran els propis dels jurats i els de la Universitat els obligats com a garantia de la satisfacció de la renda anual.

AHE, *Llibre d'actes i contractes de la Universitat, 1499-1510*, f. 138v-139v.

«Dicta die.

Noverint universi quod nos, Lucianus Tur, Climens Johannis et Bartholomeus Johannis, jurati anno presenti universitatis castri, ville et insular Evic, scientes, attendentes vos, honorabilem Petrum Tur et Bartholomeum Tur Luciani, consiliarios de consilio secreto anni presentis universitatis Evic, nomine vestro proprio, die presenti et infrascripto cum publico instrumento paulo ante istur facto in posse notarii infrascripti, manulevasse ab honorabile²¹ Johanne Serra, filio Bernardi, ad censuale²² centum libris re(galium) Ma(ioricarum) mi(nutorum) que servierunt / **ad solvendum retabulum noviter factum pro ecclesia Beate Virginis Marie de Jesus in plano presentis ville.** Et volentes vos, dictos venerabiles Petrum Tur et Bartholomeum

19. Retabulum *corregit sobre* ratabulum.

20. *Segueix* que, *abreviat*.

21. *Segueix, ratllat*, Petro.

22. *Censuale al marge, segueix, ratllat*, CXII.

Tur reddere et servare indempnes a manulevamentis dicte quantitatis et a prestacione annui census euisdem. Id circo nos, dicti jurati, vice et nomine dicta universitatis et singularium de eadem, gratis et ex nostri certa sciencia promittimus et bona fide convenimus pro firmam et solemnem stipulacionem verbis legitimis conceptam, vobis, dictis Petro Tur et Bartholomeo Tur, presentibus et vestris, in manibus et posse notarii infrascripto, hec a nobis stipulatis et recipientis quod nos, dicti jurati et qui pro tempore fuerint sine dampno et missione vestri et vestrorum bonorum et rerum vestrarum, dabimus, trademus, solvemus et deliberabimus de bonis nostris propriis et dicte universitatis, dicto honorabile²³ Johanni Serra et suis, termino statuto et contento juxta contractus incarcerationi dicti censualis hodie inter ipsum et vos factum, omni dilatione, excepcione et diffugio proculpulsis ac vos et vestros, et bona vestra et vestrorum servabimus et reddemus indempnes et indempnia ante dampnum datum et post a prestacione et solucione annui census dictarum centum librarum. Ita quod si pro predictis aut occasione promissorum oportebit vos vel vestros aliquid dare vel solvere aut aliqua dampna, gravamina, sumptus, missiones, expensas et interesse tam in solvendo dictum censum quam in sagionibus, scripturis, advocatis, procuratoribus seu alias qualitercumque fuerint, promittimus et convenimus et pacto / vobis et vestris vero, solo, plano et simplici verbo absque testibus et juramento et judiciali tatxacione minime recepta et etiam expectata pro quibus omnibus et singulis sit tenendis et servandis et firmitter attendendis, obligamus vobis et vestris et dicto Johanni Serra et suis omnia et singula bona et jura nostra et dicta universitatis et singularium de eadem, mobilia et immobilia privilegiata et non privilegiata²⁴ ubi

La Mare de Déu de Jesús va ser ocupada per franciscans de 1498 a 1512 i per dominics entre 1580 i 1587. Aquests darrers en retengueren la propietat fins a 1674 (foto: Vicent Mari).

que habita et habenda. Renunciantes beneficiis novarum constitutionum et dividendarum accionum et epistole divi Adriani omnibusque aliis juribus, legibus, privilegiis, franquesiis, constitutionibus et consuetudinibus quibus contra predicta nos proprio nomine aut nomine dicte universitatis et singularium eiusdem juvare possemus aut dicta universitas et singulares juvare possent quoquomodo. Actum est hoc Evise, die quarta decima januarii anno a Nativitate Domini M^o quingentesimo tercio. Sig++++na nostrum Luciani Tur, Climentis Johannis et Barthomei Johannis, juratorum predictorum, qui hec laudamus, concedimus et firmamus. Testes huius rei sunt honorabiles Johannes Marí, vignierius, et Petrus Costa, presbiter.

IX

1549 setembre 8. Eivissa

Nota dels Llibres d'entreveniments que deixa constància de la benedició de la clau d'una volta que es feia a l'església de Jesús per posar-hi el retaule.

AHPE (Arxiu Històric de la Poborgia d'Eivissa), 2.159, f. 79r.

MACABICH, I. (1967). *Historia de Ibiza*, vol. III, p. 218.

Transcripció revisada per gentilesa de F. X. Torres Peters.

«Nota que diumenge y dia de la Nativitat de la Verge Maria se digé huna missa cantada a Nostra Dona de Jesús. Per estaqua: poborda, Climent, Orvay, Sunyer, Perot Tur y Melxior. Y digué la missa lo senyor po(bor)da, mossèn Jaume Rimbau,

23. *Segueix, ratllat*, Petro.

24. Privilegiata et non privilegiata *sobre línia*.

Una vista de l'església de Jesús els anys trenta del segle xx. En aquell temps el retaule ja era una visita obligada per a tothom que arribava a Eivissa (Foto de Guia gráfica Picarol, c. 1935. Arxiu d'Imatge i So Municipal d'Eivissa-AISME).

y beneyren la clau de la capella ho erquada darrera, hon ha estar lo re-
taula, y foren padrins lo senyor go-
vernador, mossèn ~~Jonot~~ ~~Salbà~~
Jaume Salbà, y mossèn Jonot Vals,
veger; padrines la senyora Jaumeta
Tura, muller de mossèn Miquell
Joan de Francesc, y la senyora
Fransina Tura, muller de mossèn
Jonot Cucarella.»

X

157[6] juliol 1. Eivissa

*Diligència de cancel·lació o qui-
tació del censal de 2.000 diners que
la Universitat satisfieia cada any a
Joan Serra i després als seus fills i
hereus, Pere i Joan, en virtut de les
cent lliures que el primer pagà a la
Universitat l'any 1503 a canvi de
dita pensió anual.*

AHE, *Llibre d'actes i contractes
de la Universitat, 1499-1510*, f.
139v.

Die prima mensis junii anno a
Nativitate domini MDLXXV[I].²⁵

Die dictum censuale dictarum
centum librarum fuit lineatum et
cansellatum de voluntate Petri
Serra et Johannis Serra, filii Johan-
nis, eredes dicti quodam Johannis
Serra, qui confe[ssa]runt habuisse et

resepise predictarum centum libra-
rum proprietatis et totum interesse
seu prorata per manus magnifici
Petri Bellensat, bozerii universita-
tis Evices presencie Benedi[ctum]
Morató, notarium publicum Evices
et presentibus pro testibus Antonio
Tur, filio Micaellis, et Antoni Serre,
filio Endrei, abitoribus Evices».

Bibliografia²⁶

Centres d'arxiu:

Arxiu Històric d'Eivissa

Arxiu Històric de la Pabordia d'Eivissa

Arxiu de Protocols del districte notarial
d'Eivissa i Formentera

Arxiu del Regne de Mallorca, lletres
missives

Arxiu Fotogràfic del Centre Excursio-
nista de Catalunya

Arxiu Fotogràfic de l'Institut Cartogrà-
fic de Catalunya. Cartoteca digital.
Fons Cuyàs.

26. Aquest assaig bibliogràfic s'ha centrat en el retaule i l'església de Jesús i inclou obres de referència general, específics i articles de vàlua diversa publicats a la premsa escrita local. Per a una bibliografia específica sobre els Osona, ens remetem a la que ofereix X. Company al seu llibre de 1991, *La pintura dels Osona: una cruïlla d'hispanismes, flamenquismes i italianismes*, vol. 1, p. 209-217. Per a les aportacions posteriors d'aquest autor i d'altres vegeu la bibliografia citada a l'article de Ma. José López Azorín i Vicente Samper Embiz, «Sobre pintores en el Reino de Valencia hacia la primera mitad del siglo XVI: aportación documental» (2006).

AMENGUAL SERRA, Laura (2001). «El re-
taule de Nostra Senyora de Jesús.
Estat de la qüestió», *Fites* 2, p. 42-51.

ÀUSTRIA, Lluís Salvador d' (1982). *Las
antiguas Pitiusas*, Palma: Sa Nostra.

A. U. «El arte gótico-renacentista en
Ibiza, a revisión», *Diario de Ibiza*, 4 de
juliol de 1975.

AZCONA, Tarsicio de (1970). «Reforma
de la provincia franciscana de la Co-
rona de Aragón en tiempos de los Reyes
Católicos», *Estudios Franciscanos* LXXI,
p. 335-343.

BENNÀSSAR COLL, Bernat, Paquita
GUASCH GUTIÉRREZ i Francisca TUR
RIERA (1987). «Aproximación al estudio
histórico-artístico del retablo de la igle-
sia de Jesús», a Mariano PLANELL (ed.)
(1987). *Anuario de Ibiza y Formentera*,
Eivissa: Mariano Productions, p. 55-63.
BERTAZIOLI RIQUER, Fernando (1996).
*Memorias de la guerra y el exilio. Me-
morias de la Guerra Civil en Ibiza du-
rante mi infancia y del posterior exilio
con mi familia*, Eivissa: Editorial Medi-
terrània-Eivissa.

BINIMELIS, Juan (1927). *Nueva historia
de Mallorca y de otras islas a ella adya-
centes compuesta por el Dr Juan Bini-
melis, Sacerdote natural de Mallorca,
dirigida a los ilustres señores jurados
del Reino de Mallorca, año 1593*,
Palma: Imprenta de José Tous. Hi ha
una edició més recent: MOLL I GÓMEZ DE
LA TÍA, J. (ed.) (2014). *Descripció parti-
cular de l'illa de Mallorca e viles*, Joan
Binimelis, «Monuments d'Història de la
Corona d'Aragó», v, València: Publica-
cions de la Universitat de València.

CARRETERO MARCO, María del Carmen
(1993). «Restauración del retablo de
Jesús (Ibiza)», *Pátina. Escuela Superior
de Conservación y Restauración*, 6, p.
156-163.

CARRETERO, Pilar, Carmen CARRETERO,
Rosa DOMÍNGUEZ, Francisco PALOU i Es-
peranza PEÑA, [1988]. *Guía didáctica
para el estudio del retablo de Jesús*, Ei-
vissa: Centre de Professors.

CASASNOVAS CAMPS, Miquel Àngel
(1998). *Història de les Illes Balears*,
Palma: Editorial Moll.

CIRER COSTA, Felip (1998). *El convent
dels pares dominics d'Eivissa*, Eivissa:
Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
COLINAS, Antonio (1989). «Retablo», *La
Prensa de Ibiza* (26-II-1989).

COLINAS, A. (1995). *Rafael Alberti en
Ibiza. Seis semanas del verano de 1936*,
Barcelona: Tusquets Editors.

COMPANY, Ximo (1991). *La pintura dels
Osona: una cruïlla d'hispanismes, fla-
menquismes i italianismes*, Lleida:
Pagès Editors: Edicions de la Universi-
tat de Lleida.

25. Hi ha un setè guarisme que potser està
ratllat, si es dona per anul·lat la data és
1575 i si es considera que és una unitat,
1576.

- COMPANY, X. (1993). «Conferencia pronunciada por el doctor Ximo Company, profesor de historia de la Universidad de Lleida dentro de la novena edición de la Universidad Internacional del Mediterráneo. Iglesia de Nuestra Señora de Jesús, 11 de julio de 1992», a *Festes de Jesús, del 3 al 8 de setembre de 1993*, p. 11-13.
- COMPANY, X. (1994). *El mundo de los Osona c. 1460-1540*, València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Generalitat Valenciana.
- COMPANY I CLIMENT, X. i Luisa TOLOSA, «La identidad del pintor Osona el Joven», *Archivo español de arte* 252 (1990), p. 666-667.
- COMPANY I CLIMENT, X. i Luisa TOLOSA (1990). «El testamento de Rodrigo de Osona», *Archivo de Arte Valenciano* 71, p. 47-50.
- COMPANY, X. (2003). «Francesc d'Osona: Mare de Déu amb el Nen i dos àngels», a *La pintura gòtica hispanoflamenca. Bartolomé Bermejo i la seva època*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya-Museo de Bellas Artes de Bilbao, p. 246-249.
- COMPANY, X. (2003). «Rodrigo de Osona: Sant Pere entronitzat», a *La pintura gòtica hispanoflamenca. Bartolomé Bermejo i la seva època*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya-Museo de Bellas Artes de Bilbao, p. 238-241.
- COMPANY, X. (2004). *La retabística en el área valenciana, gótico y renacimiento, siglos XIV, XV y XVI*, Lleida: Universitat de Lleida.
- COMPANY, X. (2006). «Osona, els», *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, vol. 9, p. 108-111.
- CONSELL INSULAR D'EIVISSA I FORMENTERA (1991). *Inauguració de les obres de restauració del retaule i de l'església de la Mare de Déu de Jesús, 6 de setembre de 1991*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Amb textos d'Antoni Mari Calbet, Manuel Ureña, bisbe d'Eivissa; Joan Mari Tur, Enrique Torres, Francisco Pascual, Joan Prats Bonet, Carmen Carretero i Gabriel Sorá Torres.
- CONSELL INSULAR D'EIVISSA I FORMENTERA (2000, inèdit). «Estudio de situación actual y directrices de actuación futura de las iglesias parroquiales rurales de las Islas Pitiusas», vol. 3 «Parroquia Mare de Déu de Jesús».
- CONSELL INSULAR D'EIVISSA I FORMENTERA (2001). *Recuperam patrimoni*. Una publicació de la Conselleria de Cultura del Consell d'Eivissa i Formentera, 1.
- CONSELL INSULAR D'EIVISSA I FORMENTERA (2002). *Recuperam patrimoni*. Una publicació de la Conselleria de Cultura del Consell d'Eivissa i Formentera, 2.
- CONSELL INSULAR D'EIVISSA I FORMENTERA (2003). *Recuperam patrimoni*. Una publicació de la Conselleria de Cultura del Consell d'Eivissa i Formentera, 3.
- CONSELL INSULAR D'EIVISSA I FORMENTERA (inèdit). «Estudio de situación actual y directrices de actuación futura de las iglesias parroquiales rurales de las Islas Pitiusas».
- CORTÉS, Jerónimo (1594). *Compendio de reglas breves, con el arte de hallarlas e inventariarlas, assi para las reducciones de monedas del Reyno de Valencia, Aragon, Barcelona y Castilla, como para las demás monedas de los otros Reynos, muy util y necessario a todo género de tratantes, con muchas preguntas y respuestas de numeros*, Valencia: Herederos de Ioan Navarro.
- COSTA FERRER, José [1934], *Ibiza. Guía Gráfica Costa*, Barcelona: Fomento del Turismo de Mallorca.
- DEMERTON, Jorge (1974). *Las iglesias de Ibiza*, Madrid: Amigos de Ibiza.
- DIARIO DE IBIZA (1938). «De arte», *Diario de Ibiza* (2-v-1938).
- DURLIAT, Marcel (1989). *L'art en el Regne de Mallorca*, Mallorca: Editorial Moll.
- ESCANDELL BONET, Bartolomé (1995). *Ibiza y Formentera en la corona de Aragón*, Palma: Lleonard Muntaner Editor.
- ESCANDELL SERRA, Daniel (1967). «Pertenece el retablo de la iglesia de Jesús a la Escuela Veneciana?», *Diario de Ibiza*, 29 d'abril de 1967.
- ESCANDELL SERRA, D. (1967). «El retablo de Jesús», *Diario de Ibiza*, 28 de juliol de 1967.
- ESCANDELL SERRA, D. (1968). «Acerca del retablo de Jesús», *Diario de Ibiza*, 28 de gener de 1968.
- ESCANDELL TORRES, Neus, i David GINARD FERON (2006). «Palerm Vich, Joan Antoni», a *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, vol. 9, p. 140-141.
- FAJARNÉS TUR, Enrique (1927). «Sepulcro de los antiguos Gobernadores de la isla de Ibiza», *La Voz de Ibiza*, any VI, núm. 1440 (10-XII-1927).
- FERNÁNDEZ-GALLARDO JIMÉNEZ, Gonzalo (1999). *La supresión de los franciscanos conventuales de España en el marco de la política religiosa de Felipe II*, Madrid: Fundación Universitaria Española.
- FERRER ABÁRZUZA, Antoni (1995). *Transcripció del Llibre de determinacions del Consell, 1456-1457*, Eivissa: Ajuntament d'Eivissa.
- FERRER ABÁRZUZA, A. (2003 inèdit). «Les obres de la plaça pública de Jesús. Informe del seguiment arqueològic i nova documentació sobre l'hort i l'església de Jesús», encàrrec del Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 54 p.
- FERRER ABÁRZUZA, A. (2016 inèdit). «Informe històric sobre el retaule de Jesús», encàrrec de Mitra Restaura SL.
- FERRER ABÁRZUZA, A. (2017). «Noves dades sobre l'església i el retaule de Jesús», *Diario de Ibiza* (26-II-2017).
- FERRER ABÁRZUZA, A. (en premsa). «El retaule dels Osona de l'església de la Mare de Déu de Jesús, Eivissa, Illes Balears. Noves aportacions documentals», *Locus Amoenus*.
- FURIÓ, Antonio (1850). *Martirologio para las Islas Baleares y Pitiusas*, Palma: Imprenta de J. Guasp.
- FURIÓ, A. (1851). *Vida del bendito Padre Fray Bartolomé Catañ, mallorquí, fundador del Santo Hospital General de la ciudad de Palma, su Juez Conservador y Delegado Apostólico, primer restaurador de la observancia de la regla seráfica en la provincia balear*, Palma: Imprenta de Juan Guasp.
- GARCÍA ROS, Vicente (2000). *Los franciscanos y la arquitectura. De San Francisco a la exclaustación*, València: Editorial Asis.
- GARÍN ORTIZ DE TARANCO, F. M. (1971). «Letrados y letroides en la temática artística», *Archivo español de arte* 175, p. 259-282.
- GILI OLCINA, Juan J. (1975). «Nuestras parroquias rurales. Nuestra Señora de Jesús», *Diario de Ibiza*, 11-09-1975 (Arxiu Històric d'Eivissa. Hemeroteca, consulta en línia).
- GUBERNATIS, Domenico de (1685). *Orbis seraphicus historia de tribus ordinibus a seraphico Patriarcha S. Francisco institutis, Dque eorum Progressibus, et Honoribus per quatuor Mundi partes scilicet Europam, Asiam, Aphricam, et Americam* de Domenico de Gubernatis, Tomus Quartus, Roma.
- LA PRENSA DE IBIZA (1990). «La Comisión de Patrimonio da el visto bueno a la restauración de la iglesia de Jesús» (29-V-1990).
- LA PRENSA DE IBIZA (1990). «Aprobado el proyecto de restauración de la iglesia de Nuestra Señora de Jesús» (18-XII-1990).
- LÓPEZ AZORÍN, Ma. José i Vicente SAMPER EMBIZ (2006). «Sobre pintores en el Reino de Valencia hacia la primera mitad del siglo XVI: aportación documental», a Lorenzo HERNÁNDEZ GUARDIOLA (coord.) *De pintura valenciana (1400-1600). Estudios y documentación*, Alacant: Instituto Alicante de Cultura Juan Gil-Albert, p. 133-148.

- LLUY, Xico (1990). «Este mes concluye la restauración del retablo de Jesús», *La Prensa de Ibiza* (14-I-1990).
- MACABICH, Isidoro (1934). «Nuestra Señora de Jesús». *Diario de Ibiza* (8-IX-1934).
- MACABICH, I. (1937). «Nuestra Señora de Jesús». *Diario de Ibiza* (8-IX-1937).
- MACABICH, I. (1938). «De nuestra historia. El culto a la Virgen María en Ibiza, en sus diversas advocaciones». *Diario de Ibiza* (3-VIII-1938).
- MACABICH, I. (1940). «Sobre el retablo de Nuestra Señora de Jesús. De un libro en preparación», *Diario de Ibiza* (30-X-1940).
- MACABICH, I. (1944). «De Ntra. Señora de Jesús y los primeros frailes que allí habitaron», *Ibiza* 7, p. 110-112.
- MACABICH, I. (1967). *Historia de Ibiza*, Palma: Ediciones Daedalus, 4 vols.
- MARÍ CARDONA, Joan (1990). «L'església de la Mare de Déu de Jesús», *La Prensa de Ibiza* (9-IX-1990).
- MARÍ CARDONA, J. (1991). «Retalls presents del nostre passat. El temple de Jesús: silenci i misteri», *La Prensa de Ibiza* (9-IX-1991).
- MARÍ CARDONA, J. (1991). «L'església de Jesús», *Diario de Ibiza* (8-IX-1991) (amb un plànol de la casa parroquial de 1818 procedent de l'AHPE).
- MARÍ CARDONA, J. (1992). «Cases bessones. Festa de la Mare de Déu de Jesús», *Diario de Ibiza* (8-IX-1992).
- MARÍ CARDONA, J. (1992). *Els camins i les imatges de l'arxiduc, ahir i avui*, Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
- MARÍ TUR, Joan (dir.) (1999). *Set Segles Fa. Catàleg de béns mobles d'interès historicoartístic de l'Església d'Eivissa i Formentera*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- MATEU PRATS, Maria Lena (2003). «Jesús, retaule de la Mare de Déu de», *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, vol. 7, p. 296-298.
- MOLL I GÓMEZ DE LA TÍA, J. (ed.) (2014). *Descripció particular de l'illa de Mallorca e viles*, Joan Binimelis, «Monuments d'Història de la Corona d'Aragó», v, València: Publicacions de la Universitat de València.
- MULET, A. (1930). «Turismo. Ibiza». *Diario de Ibiza* (1-IV-1930).
- PAUL, Elliot. (1937). *The Life and Death of a Spanish Town*, New York: Random House, 1937. Hi ha traducció a l'espanyol, feta per Pilar DE LA PEÑA MINGUELL (2005). *Elliot Paul, Vida y muerte de un pueblo español*, Madrid: Gadir Editorial.
- PIFERRER, Pablo, i José María QUADRADO (1988). *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia. Islas Baleares*, Barcelona: Tipografía de Daniel Cortezo.
- PIJOÁN, José, Manuel B. COSSÍO (1944). *Summa artis: historia general del arte*, 24, Barcelona: Espasa-Calpe.
- [PONS MARQUÈS, Juan] (1943). «Mr. Post y la pintura medieval mallorquina», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana. Revista de Historia, Arqueología y Lulismo* XXVIII (1939-1943), p. 36-42.
- POST, Chandler Rathfon (1935). *A History of Spanish Painting*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1935, vol. VI, part 1, p. 170-241.
- PRATS BONET, Joan (1991). «La Mare de Déu de Jesús», *Diario de Ibiza*, (8-IX-1991) (amb notícies d'obres del segle XIX).
- PRATS GARCIA, Ernest (2000). «Deià Tortella, Antoni –pare Gaietà de Mallorca–», *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, vol. 4, p. 113-114.
- PROGRAMES EDUCATIUS [1993]. «Retaule de la Mare de Déu de Jesús», *Viatge al món medieval. La pintura gòtica sobre taules*, Fundació La Caixa.
- RIBAS, Pep (1988). «El retablo del siglo XV de la iglesia de Jesús en proceso de restauración», *La Prensa de Ibiza* (29-XII-1988).
- RIBAS, Pep (1989). «El Instituto Español de Restauración deberá presentar un nuevo presupuesto para el retablo de Jesús», *La Prensa de Ibiza* (20-I-1989).
- RESSORT, Claudia (1998). «Un panneau inédit du cercle des Osona. Le Saint Michel du Musée Grobet-Labadié à Marseille», *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 2, p. 469-474.
- RUIZ I QUESADA, Francesc (2012). «En torno a los Osona: la vara sacerdotal y la influencia de Bermejo en el retablo del Calvario», *Retrotrabulum* 3, p. 2-40.
- SABATER, Tina (2002). *La pintura gòtica mallorquina del segle XV*, Palma de Mallorca: Edicions UIB.
- SEBASTIÁN LÓPEZ, Santiago (1973). *El patrimonio artístico de Ibiza*, Palma de Mallorca: Instituto de Estudios Balearicos.
- SERRA RODRÍGUEZ, Joan Josep (2000). *Fortificaciones rurales a l'illa d'Eivissa. Les torres de refugi predials*, Eivissa: Consell d'Eivissa i Formentera: Editorial Mediterrània.
- SORÀ TORRES, Gabriel (1989). «El retablo de Jesús», a *Programa de Fiestas de Jesús, 1989*.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis (1989). *Los Reyes Católicos: el tiempo de la guerra de Granada*, Madrid: Ediciones Rialp.
- TORMO MONZÓ, Elías (1932-1933). «Rodrigo de Osona, padre e hijo, y su escuela», *Archivo español de arte y arqueología* X (1932), p. 101-147; IX (1933), p. 153-214.
- TORREGROSA VERDEJO, Marta (2014 inèdit). «Propuesta de reconstrucción de un retablo. El caso de San Dionisio entronizado de los Osona», Treball Fi de Grau, tutor: Dr. José Manuel Barros García, València: Facultat de Belles Arts de Sant Carles, Universitat Politècnica de València.
- TORRES GONZÁLEZ, Ramón de Jesús (sd). «Retablo de Nuestra Señora de Jesús, información esencial. Scheda de lectura de la obra de Rodrigo y Francisco de Osona» (Parroquia de Nuestra Señora de Jesús, Diócesis de Ibiza y Formentera, sd).
- TORRES PETERS, Francesc Xavier (2005). «Aproximació a l'origen de l'església de Sant Jordi del quartó de les Salines i d'altres temples pitiusos», *Fites*, 5, p. 27-40.
- TORRES PETERS, F. X (2011). «La institució de benifets i la celebració de la missa a les esglésies dels quartons i en algunes capelles de la vila d'Eivissa (segles XIV, XV i XVI)», *El Pitiús 2012*, p. 26-36.
- TORRES PETERS, F. X. (2014). «Els bordons d'argent de Santa Maria d'Eivissa», *El Pitiús 2015*, p. 37-42.
- TORRES, E. (1981). *Guía de arquitectura de Ibiza y Formentera (Islas Pitiusas)*, Barcelona: Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.
- TRAMOLLERES Y BLASCO, L. (1908). «El maestro Rodrigo de Osona y su hijo del mismo nombre», *Cultura española* IX, p. 139-156.
- TUR RIERA, Fanny (1992). *El regiment de sac. (Transcripció), 1454-1456*, col. Llibre de la cadena, 1, Eivissa: Ajuntament d'Eivissa.
- VILA, Martí (2015). «Nostra Dona de Jesús», *Diario de Ibiza*, (8-IX-2015).
- WADDING, Luca OFM (1654). *Annales Minorum in quibus res omnes trium Ordinum a S. Francisco institutorum ex fide ponderosius asseruntur, calumniae refelluntur, praeclara quaeque monumenta ab oblivione vendicatur*, Roma: Typographia Ioannis Petri Collinii. També s'ha consultat l'edició de 1735 (Typis Rochi Bernabò, Roma, vol. 13).

ANTONI FERRER ABÁRZUZA
UNIVERSITAT AUTÒNOMA
DE BARCELONA ■